Пише: Владимир Милутиновић
уторак, 22 април 2008 11:02

Увод

Замислимо да је материја од које се састојимо и која нас окружује неко платно на коме су поређена слова која чине речи и реченице – наше мисли, идеје и ставове. Однос између њих је у ствари *загонетка*, ма шта о томе мислиле нове неуролошке науке. Оно што желим да кажем у овом тексту је да су везе које замишљамо да прошивају ово платно везујући одређене реченице за одређен део платна као за место које је њихов узрок већим делом настале из наших потреба и жеља, а мањим као објективан налаз о везама између материје и духа. Оне су пре израз идеолошких потреба него опис реалности.

Да ову тезу барем мало илуструјемо послужиће нам текст поетичног наслова „Пацов на трбуху“ Ивана Миленковића, који је по мом мишљењу, у малом, добар пример начина мишљења који је постао уобичајен после слома великих колективистичких идеологија, а који се завршио сломом марскизма око 1989. године. Овај Миленковићев текст бави се тренутном политичком ситуацијом, али тај аспект ствари нас неће интересовати већ ће најзанимљивије бити оно што се ту каже о *идеологији*, другим речима, интересантнија ће нам бити *мерила* којима се процењују актери него саме те процене, као што и треба да буде у једном филозофском тексту.

Најпре ћемо све везе које се ту успостављају и тврде ставити у заграде, што би одговарало ослобађању реченица од метафоричног конца којим су везане за платно. Овај наш текст ће послужити да се тако ослобођене тврдње текста претресу како би можда са места на коме се номинално налазе на платну пале на неко друго, реалније место.

Да почнемо од наслова: „Пацов на трбуху“. Пацов је дошао у причу тако што је аутор положај СРС у односу на српско друштво упоредио са положајем пацова на трбуху који нема куд него да крене да изједа тај суседни организам. Откуд пацов? Пацов је наравно

метафора за крајњу неприхватљивост радикалских ставова. Али, оно што је нама интересантно је управо то реторичко средство којим се крајња неприхватљивост изражава преко метафоре о (упркос неким цртаним филмовима) одвратној животињи која најчешће изазива језу. То значи да су ставови радикала симболички стопљени са материјом и то са одвратном материјом, што истовремено представља доказ и знак да су нетачни, погрешни. Овај начин да се неки став дисквалификује тако што се прикаже као повезан и неодвојив од неке материје у ствари је исти онај начин који је филозофија одвајкада користила да би одвојила погрешне од исправних ставова. Још код Парменида или касније код Платона, уколико је неки став настао на путу чула, која га повезују са материјалним светом, он постаје неистинит и припада свету привида. Насупрот томе, истинит став настаје не у овом контакту са материјом него сећањем на свет идеја или посматрањем света идеја духовним очима. Повезаност са материјом је знак неистинитости. Видећемо да је ово проблематично, али је сада једино битно да ова подела постоји и данас, односно, да је и данас повезаност са материјалним знак неистинитости који прати имплицитно обећање да властити истинити ставови нису повезани са материјом. У нашем случају, ставови СРС настају у одвратној материји, али ставови нпр. „Пешчаника“ уопште не настају у материји.

Ако заузмемо тај став да је за истину неопходно да настаје у простору који је одвојен од материјалног, онда нам као средство да се дође до истине остаје *логика*. Да погледамо једну од логика којју користи Миленковић: „Ако је демократија једна од темељних вредности Европе, у коју они [СРС] немају намеру да воде овај народ, онда је њихово залагање за демократију све само не неупитно“. Стоји ли ова логика? Да ли се неко залаже за демократију или не одређује се преко тога да ли његово деловање поштује правила демократије а размишљање одговара духу демократије. У ствари, тек ово одговарање духу демократије, представља једину гаранцију да неко неће, пошто дође на власт, почети да ради против демократије. Другим речима не постоји емпиријски доказ да неко неће бити недемократа пошто дође на власт. С друге стране, можемо се сложити да је нешто од демкратског духа реализовано у земљама Европе.
Али, како залагање за демократију почиње да се мери залагањем за улазак у Европу?
Ако погледамо објашњење појмова који смо малопре дали очигледно је могуће бити против уласка у Европу, а бити демократа. То би вероватно потврдио и Миленковић, али би могао да тврди да те две ствари нису логички него емпиријски повезане, односно, да ће се у стварности вероватно десити да онај који је за Европу буде истовремено и за демократију и обрнуто. То би исто могло да буде тачно. Међутим, Миленковићева тврдња не говори ни о једном ни о другом. Она говори о томе да је за одређене субјекте критеријум исправности њихових политичких ставова мора бити спољашњи јер они не могу бити одуховљени унутрашњим критеријумима, у овом случају, критеријумима демократије. Тако да смо опет на истом терену где смо били код прошлог примера: због нечега радикали (а бојим се и остали) могу доспети до демократије само на спољашњи начин – уласком у Европу – док није могуће да то ураде на унутрашњи начин – преко духа демократије.

Крај критике идеологије

Главна и нама најзанимљивија замерка коју Миленковић у овом тексту упућује радикалима јесте да немају идеологију. Ево шта он каже:

„Радикали, напросто, немају идеологију и управо због тога су обеспокојавајуће опасни. (Под идеологијом овде не треба разумети некакву марксистичку “искривљену свест” – јер ако има искривљене свести онда ничу претенди на то да нам објасне која је то права, аутентична, супстанцијално одређена свест – већ је идеологија, напросто, позитиван пројект, скуп вредности на којима, у овом случају, почива политичка организација, према којима се равна и на основу којих делује.)”.

Да покушамо да видимо о чему говори овај пасос. Најпре, он каже да радикали немају идеологију, с тим да је та чињеница предмет покуде и извор опасности, а не предмет похвале. Радикали се, с друге стране, вероватно не би сложили с тим да немају идеологију. Њихов лидер је издао око стотину књига, међу којима се издваја “Идеологија српског национализма” на 1000 страна. Истовремено, радикали би се сложили са Миленковићем да је добро имати идеологију и да је појам идеологије као “искривљене свести” марксистички и превазиђен. *Шта је онда то што за Миленковића макар тих 1000 страна дисквалификује као идеологију?* Оставимо одговор на то питање за касније, а сада погледајмо горње Миленковићево објашњење појма идеологије. Најпре, под њом не треба подразумевати неку марксситичку “искривљену свест”, јер је сам појам “искривљене свести” проблематичан, пошто, како каже аутор, ако постоји искривљена свест онда “ничу претенди” да нам објасне која је то права свест, а то је оно што је погрешно радити, што знамо да представља праву опасност. Бојим се да из овог Миленковићевог појма идеолгије види само то која је Миленковићева прошла а која садашња идеологија, а веома мало сазнаје о појму идеологије као такве.

Хајде да објаснимо зашто је то тако и откријемо вероватну генеалогију овог става. Погађам да је и Миленковић, као већина његове и моје генерације имао дипломски на неку марксистичку тему, рецимо Адорно би био добра тема. После неког времена, постало је јасно да марксизам није више у моди и да се мора наћи неко ново филозофско “вјерују”. Грех марскизма била је претензија на апсолутну, потпуну истину и због тога би при одвајању од њега требало да буде негиран управо тај став. Мислим да много од наше данашње ситуације открива начин на који је тај став негиран. Тај начин је отприлике овај: некада смо веровали да се у марксизму крије апсолутна истина, па су нам спољашње околности а не унутрашње уверење одузели ту веру. Сада смо научили

лекцију, ниједна истина није апсолутна, али не само то: претензију на истину треба сасећи у корену, тако да не само да не постоје апсолутне истине, него не постоји ни искривљена истина (лаж, неистина, идеологија у “марскистичком смислу”), па самим тим ни права истина или напросто истина. Испада да је марксизам измислио ту “искривљену свест”, па да са одрицањем од марскизма морамо одрећи и тог појма. Због тога Миленковић не може да замери радикалима што *имају идеологију*, као систем ставова који искривљује истину, него им замера што
немају идеологију
. Другим речима, пошто не постоји критеријум који би разликовао добар и лош начин мишљења, јер је то превазиђено, једини доступан критеријум је онај који опозицију
добро–лоше
замењује опозицијом
постоји–не постоји
, која наводно може да постигне жељену објективност, која претходној опозицији недостаје.

Међутим, ови обрти су пуни тајни и за саме актере који их чине. У ствари, наравно да марксизам није измислио опозицију истина-неистина него ју је само на посебан начин објаснио. То објашњење укључивало је релативизацију тог односа, тако што је друштвену свест учинило зависном од друштвеног бића – материјалних односа у којима се субјекти налазе. Тада је узрок *лажне свести* виђен у томе што је она узрокована специфичном класном свешћу. Међутим, као што смо горе почели да увиђамо, ако нека повезаност са материјом може да служи као критеријум неистине, онда критеријум истине мора бити одсуство те повезаности, чиме се открива прикривено кријумчарење презрене метафизике испод материјалистичког учења, које наводно тражи да је све узроковано материјалном природом. *Све је узроковано материјом, осим нашег мишљења, али ћемо вам ту сугестију, пошто се оснива на противречности у учењу, оставити да делује неексплицирана.*

Иако марксизам није измислио опозицију истина-неистина, код Миленковића ова опозиција треба да се напусти уколико желимо да се ослободимо колективистичког, “супстанцијалног” начина мишљења. Ова привидна негација идеологије, дакле, иде по овој шеми: став да постоји апсолутна, потпуна истина, негира се ставом да права истина или напросто истина ни не постоји, односно, да су све истине једнаке (не постоји “искривљена свест”). То је исто као када би став *Сви Грци су плави* , за који смо схватили да није тачан, заменили ставом да, онда,
Ниједан Грк није плав
. Дакле, не ставом да су неки Грци плави, а неки не, што би била права негација првог става (још прецизније: Неки Грци нису плави) која би истовремено представљала прелаз са принципијелних опозиција
сви-нико
, на реалистичније опозиције

неки да – неки не
, а које би захтевале да заиста погледамо како стоји став са бојама и Грцима. У случају истине, имамо исту ствар: или имамо апсолутну истину или немамо истину уопште. Везано за идеологију, тајна ове негације је у томе да она очувава оно што је битно у негираном. Наиме, потпуна, апсолутна истина служила је да се спречи откривање нијансиране, променљиве реалне истине, а када погледамо мало боље истој тој сврси служи и негација коју овде имамо: ако истина не постоји онда је поново, можда чак ефикасније, спречен пут ка једној реалној истини. Јер тај став каже да се не може дати предност некој истини у односу на другу, па сами тим и да је лаж у истом статусу као и истина.

Ова врста негације је изгледа меродавна за добар део теорија које су се представљале као негација тоталитарне, колективистичке праксе социјализма као система и марксизма као догматичне теорије. Ове теорије увек изједначавају *асполутну истину* која се не сме критиковати са
универзалном истином
или истином као мерилом које је реално и које омогућује да опозиција истинито-неистинито има смисла, а којој је критика и сучељавање мишљења нешто што јој даје живот. Тако да се увек одбацивање апсолутне истине схвата као одбацивање претензије на истину уопште. Ова наводна негација у ствари омогућава задовољавање истих потреба за искључивањем истине или за унапред утврђеном предношћу у сфери истине коју је задовољавала и претходна. Истовремено, обе стране негације су материјалистичке, јер, иако ће страна индивидуализма одбацивати колективистичке, тоталитарне идеологије, неће одбацивати материјализам. Утопљеност у материјално, односно, у материјалну различитост ће бити објашњење зашто једна универзална истина не постоји и зашто постоје само субјективне истине, а не и она права, “супстанцијална”.

Тако се показује, као што би требало и очекивати у изврнутом идеолошком свету, да је управо онај који се највише истиче у негацији претходног поретка заправо његов чувар. Горе сам реч „супстанцијално“ ставио под наводнике да бих указао на специфичну употребу коју је та реч добила у овим анти-тоталитарним теоријама. Мишљење одавно, барем од Хјума и Канта, не претендује да директно захвата *супстанцију* , што ће рећи потпуну и апсолутну истину о нечему. Утолико би могло бити оправдано да се та реч користи као синоним за погрешан начин мишљења. Али то није оно што аутори попут Миленковића подразумевају када кажу
супстанцијално мишљење
. Као што показује његов приказ књиге Слободана Дивјака:
Проблем идентитета
који се и на овом сајту појавио под насловом „Норма=форма“, ту је супстанцијално свако мишљење које не одустаје од претензије, не на апсолутну истину, него на истину уопште. Поготово је супстанцијално мишљење онога који сматра да постоји истина у области вредности. Ту се поново под фирмом и у сврху избегавања тоталитарног мишљења, као

апсолутна и незаобилазна норма мишљења нуди скуп позитивистичких уверења о вредностима који у целости споран.

Да чујемо мало Миленковића:

“Насупрот уобичајеном мишљењу по којем правне норме уређују стварност која тим нормама претходи не само временски него и онтолошки – да би норме нешто уређивале то нешто мора најпре, на неки начин, постојати –, деонтологизована (десупстанцијализована, деконтекстуализована) норма не проистиче из искуства, из некакве стварности која јој претходи, она није везана ни за какав контекст, ни за какву супстанцу, она је, будући логички (а не емпиријски) изведена, напросто чиста форма. Како је, међутим, то могуће и да ли то има икаквог смисла? Каквог смисла има форма без садржаја? Предмодерне епохе нису имале развијен појмовни апарат којим би норму могле да мисле као чисту форму, независно од њеног емпиријског садржаја.”

Мораћемо се мало удаљити да би сагледали шта се каже у овом пасосу и објаснили га. Дакле, теза је *норма= чиста форма*, лишена садржаја, логички изведена. При том се цела теорија позива на Канта. То је наравно чудно и питање је да ли је ишта у горњем Миленковићевом пасосу тачно. Ако је Кант по ичему познат, онда је то по томе да је сматрао да су појмови без опажаја празни, а опажаји без појмова слепи, односно да истину може да пружи само повезаност разнородних елемената, док било какву чистоту треба критиковати, како каже и наслов “Критика *чист ог* у ма”. Код Миленковића се у ствари не ради о Канту него о позитивизму, који управо зато што су његови ставови у опозицији са целокупном дотадашњом филозофском традицијом укључив и Хјума, Канта и Хегела, воли да властите ставове приписује неком из прошлости не би ли се тиме добило какво-такво утемељење у класичним филозофским ауторитетима. Управо позитивизам сматра да су (једино) могуће норме лишене везе са садржајем у чему се крије чувена позитивистичка теза да не постоји наука о вредностима. Ту постоји огромна разлика између Канта и позитивиста. Док Кант раздваја форму и садржај, не да би добио чисту форму која може да важи а да се не ослони на садржај, него да би бацио светло на форму мишљења која није лако доступна и о којој се обично не мисли, дотле позитивисти желе да делегитимизују свако питање о истини етичких и вредносних ставова, што Кант наравно не жели. Или, да кажемо то исто преко појма супстанције: док Кант мисли да садржај о коме је реч постоји, односно да ствар по себи или објективна истина постоји, само нам није директно доступна (не постоји интелектуални опажај), дотле позитивисти сматрају да, што се тиче вредносног поља, садржај на који се оно односи не постоји па је зато узалудно у том простору тражити истину и примењивати процедуре карактеристичне за науку. Та разлика је као разлика између неба и земље.

Међутим, да се вратимо нешто ближе нашој основној теми: како је код Миленковића садржај нестао и појавила се чиста форма? То наравно нема везе са неком исправном теоријом сазнања, него са *формом идеологије* коју смо већ описивали. Наиме, ова либертаријанско-позитивистичка идеологија верује да је све партикуларно, појединачно. Како каже Миленковић у истом приказу:

“Појединац, према томе, не постоји више зарад заједнице, већ заједница постоји ради појединца”.

Али, ипак је потребно некако у том свету легитимисати те неке основне норме. И сад, пошто свака партикуларност, материјалност по овом мишљењу неповратно корумпира норме, онда, да би се дошло до универзалних норми, треба неке норме лишити сваког садржаја, прогласити да су оне изнад партикуларности. Овде се ради о истом обрту који постоји у марксизму, када се из опште партикуларности класа и условљености друштвене свести друштвеним бићем издваја пролетаријат, као “универзална класа”. Другим речима, неким *чудом* за које предмодерна друштва нису била способна неке минималне норме издвајају се као чисте, при чему тај њихов статус објашњава зашто једино оне важе универзално и могу се наметати, а да се то важење и наметање не мора образлагати. Управо то образлагање би те норме повезало са неким садржајем чиме би се повратно, по овом мишљењу, уништила претензија на универзалност. Неко би овде могао да примети да су ове “чисте” норме у ствари *аут оритарне*
,
арбитрарне
норме, зато што нису образложене, али овде оне нису тако представљене већ су чисте и утемељују наше модерно друштво. Код Миленковића је свако позитивно схватање слободе повезано са колективизмом, док је негативно схватање слободе које је једино исправно схватање описује овако:

“Докле год у питање не доводи негативни принцип, дакле исту такву слободу другог, на појединцу је да чини шта му је воља”.

Овај став очигледно води жеља да се тотално негира колективизам и да се та негација устроји на једнако јасном апстрактном принципу. Невоља са овим негативним схватањем слободе и “садржаја” је у томе што није довољно за било какву друштвену делатност да се поштује само овај принцип. Да би друштво постојало мора бити још неког ограничења

ове негативне слободе које сада враћа све на позитивну страну. А то ограничење налази се управо у универзалним, али садржајним, вредностима које су избачене из система заједно са колективизмом и претензијом на апсолутну истину.

Да то објаснимо кроз једноставан пример: у науци, наравно, слободни сте да тврдите шта вас је воља, можете заоштрити оловку и написати да је тачно шта год вам падне на памет. Због тога вас друштво неће казнити нити ћете ићи у затвор. Али: да ли, када се бавимо науком треба да се руководимо само овим принципом? Уосталом, зашто само науком: Да ли, када одлучујемо о било чему, треба да се руководимо само овим принципом? Дакле, да буде сасвим јасно, ми *можемо* (допуштено је) да се руководимо само њиме, али да ли *треба* ? Очигледно је да не треба и да ако желимо да се бавимо било чиме не треба да радимо само шта нам је воља, него и да се трудимо да тврдимо оно што је тачно или да одлучимо оно што је добро итд. То значи да су све наше одлуке повезане са нечим партикуларним, неким садржајем, па и нашом перспективом. А то даље значи да, када желимо да постигнемо нешто универзално вредно, не треба да покушамо да постигнемо неко властито чисто стање, ослобођено од партукуларности, него обрнуто, да овакви какви смо, партикуларни и материјални, у сфери у којој је то могуће, а то је сфера духа и интеракције будемо у складу са нормама које су у једнаком интересу свих. Чак ни те норме нису ослобођене садржаја и партикуларности (то су људске, а не божанске норме, како давно у свој одбрани рече Сократ) али су универзалне по томе што су разлике између људи, дакле не и сличности, спречене, колико је то у нашој тренутној моћи, да делују и искривљују те норме у само нашем интересу. То је једна од поенти која се могла научити од Хегела: партикуларност је увек моменат идеје. Поента је у томе да се супротности сједине, а не да се једна страна чисти од друге.

Тако се теорија којом се бавимо показује, не као нека теорија о реалном, него као испуњавање налога идеологије. Идеологија каже: сад када више нема колективизма, и његових метода, обезбеди ми да опет могу да тврдим шта ми је воља независно од тога шта је истина (одговор: “права истина не постоји”), обезбеди ми да свако друго мишљење буде партикуларно осим мог (одговор: “постоје чисте норме”), обезбеди ми да расправа о мојим ставовима буде беспредметна (одговор: “свако може да тврди шта му је воља” итд. Критика идеологије, код аутора какав је Жижек, централна и најзанимљивија тема за данашњу филозофију, овде је беспредметна. Не може се критиковати идеологија, може се само утврдити да ли неко има или нема идеологију, као на пример радикали. У ствари, идеологија не само да указује на позитиван систем сатавова и на “вредности” него је и иначе позитиван појам.

Место “нових вредности”

Остаје нам само да откријемо шта је то што нашег аутора уверава да на пример, ЛДП има идеологију, а да је радикали немају. Идеологија је по Миленковићу, да се подсетимо: “позитиван пројект, скуп вредности на којима, у овом случају, почива политичка организација, према којима се равна и на основу којих делује.” Зашто, дакле, ЛДП *има вредности*
? Реч “вредност” овде се не појављује случајно као кључна. И у јавним наступима и, на пример, у Манифесту пред ове изборе, ЛДП инсистира да су они партија која нам доноси
нове вредности
. Ево цитата са краја манифеста, дакле и његове кулминације:

“Пето: Потребне су нам нове вредности!

За ЛДП то значи:

- Понашање свих државних актера треба да се руководи етиком одговорности за дата обећања, остварене резултате и учињене грешке;
- Залагање за европске вредности: мир (на коме је ЕУ изникла), антифашизам, сузбијање расизма и антисемитизма, сарадњу међу европским народима, солидарност и правду, економску отвореност и међузависност, конкуренцију уместо монопола, напуштање старих идеја о суверенитету, заштиту права својине и продубљивање демократије;
- Залагање за цивилизацијске вредности попут ефикасне заштите права и слобода сваког појединца, владавине права...” итд.

Нас интересује шта значе ове тако истакнуте и често помињане *вредности* баш у овом специфичном случају. Зашто ЛДП инсистира на вредностима, а други не у толикој мери? Оно што нам је сада потребно је истраживање форме или места које отвара ова употреба. Као што је Жижек објаснио чувени Маљевичев
Црни квадрат на белој подлози
, као слику места на коме било шта постаје уметнички предмет, тако је и нама потребно да видимо како ове “вредности” праве место које ће легитимизовати сваку будућу политику ЛДП. Ради се о томе да причом о вредностима ЛДП, Друга Србија или ко већ, објављују да су они
владари овог специфичног идеолошког поља које је одвојено од партикуларности.
Оног поља које настаје када се партикуларност, која је послужила да се пониште сви
други

, изгуби када се пређе на
себе
. Запањујући је низ примера којима се може поткрепити тврдња да је једини садржај ЛДП реченица у ствари ова претензија на власт у идеолошком пољу. Најпре, неспремност на компромис, особито у последње време, Друга Србија инсистира на бескомпромисности. На питање да ли ће ЛДП променити неке своје ставове ради коалиције са ДС, Биљана Срблајновић одговара са одлучним НЕ, уз објашњење да је суштина политике ЛДП да се људима бескомпромисно говори истина. Сви други ставови описују се потпуно негирајућим терминима са врло честим дехуманизовањем било противника, било свих који живе у оваквој Србији као “дноношци”. Свако насилно утеривање једине истине је пожељно.

При том је занимљиво да је идеолошка потка негирања заједничког у име појединичног и само појединачног доследно спроведена, с тим да је та доследност наравно виђена као врлина. Ова врлина је заправо последица оне власти у дереализованом идеолошком пољу. Напросто, једино би реалност могла да доводи у питање идеолошке концепте, међутим, баш реалност је, на неки начин, контаминација већ заузетог права на Чисте норме. Због тога ће на пример програм Биљане Србљановић за локалне изборе у потпуности пратити ову матрицу. Она је науиме, за *приватизацију* свих комуналних предузећа, чиме се постиже деполитизација и департизација градских послова. Џабе је ту указивати на последице или проблеме овог или оног решења, решење је идеолошки генерисано, чисто.

Када се мало боље послуша Пешчаник или оно што говоре политичари ЛДП види се још много шта што следи из тврдње да су ове вредности “нове”. Зашто нису и старе? Оне су нове зато што, када би биле старе, онда би морале бити још нечије, па би се изгубило право на њихово ексклузивно заступање. Њихова тајна је да су оне *туђе*. Не зато што је то истина, него зато што тек вредности перципиране као тудје могу да су уводе са ауторитарном снагом. На пример, Весна Пешић се нимало неће двоумити да каже да нам је ЕУ потребна, јер ми нисмо у стању да имамо независно сусдство, при чему се претходно наше судство једним потезом отписује као партијско, комунистичко. Право судство, дакле, може доћи само са стране уз асистенцију других, а преко домаћих заступника. Ако се овоме дода познати став са којим је отправљено самоуправлајње, да нећемо опет да измишљамо топлу воду и неки свој оригиналан систем, поново се све своди на то да је
хетерономија
, примање вредности до других, оно што треба да буде правило живота.

Ове вредности, дакле, не могу да се мисле без политичке инструментализације. Као што каже манифест ЛДП: Залагање за европске вредности: мир итд, као да нико никада пре

него што је створена ЕУ није знао за вредност мира. Дакле, *вредности* су овде *ауторитарни налози*, чије се заступање присваја само себи, а онда преноси на поништене друге, док снагу целом пројекту пружа позадина развијене ЕУ. Пешчаник и Друга Србија су ту да обезбеде ту трансмисију, исто као што је интелектуална Прва Србија ту да обезбеди трансмисију од домаће власти до народа. Место на коме је цела теорија везана за платно са почетка текста, вероватно је место просте сујете, жеље да се сам субјект представи као бољи, заслужнији и паметнији од других. При том у настанку тих вредности сам субјект нема никакву улогу, сасвим у складу са оним што се од њега очекује у ауторитарном систему, него је само преносник налога од првих ка трећима у низу, где се први никада не доводе у питање, а трећи никада не смеју да постављају питања.

Кад смо већ код ЛДП, забаван је начин на који је једна ултралиберална партија која би да све приватизује, следи ЕУ у свему, спроведе денацификацију и суочавање са прошлошћу, вероватно из наивних маркетиншких разлога преузела термине и иконографију комунистичке партије. Тако је боја ЛДП *црвена*, та странка се зове "*партија*", једина уз наследницу СК Социјалистичку партију Србије, а свој програм објављује као "манифест" уз јасну алузију на најпознатији манифест - Манифест комунистичке партије. Вероватно је то све за њих само штос, али би у томе требало видети дубљу симболику. И то не симболику која би тврдила да је ЕУ нова Југославија, а Европска комисија нови Централни комитет, како то виде националисти, који слободу бране са друге стране, а изашли су из истог шињела као и ови либертаријанци, него симболику да је сам *крај идеологије* – идеолошки обрт *пар екселанс*, а да они који искорењују остатке колективизма из савременог света, имају водећу улогу у обезбеђивању токова деловања његових нових идеологија.

Слаба је нада да би они могли то рефлектовати. Али, ако се то већ не може изменити, можемо барем да тумачимо о чему се ради.